

Литература

1. Богданов Е. В. Правовое положение органа юридического лица // Журнал российского права. — 2001. — № 3. — С. 112.
2. Вестник Высшего Арбитражного суда РФ. — 2000. — № 12. — С. 63.
3. Вестник Высшего Арбитражного суда РФ. — 1999. — № 5. — С. 65–66.
4. Гражданское право: Учебник: В 2 т. Т. 1 / Отв. ред. Е. А. Суханов. — М.: БЕК, 1999. — С. 193.
5. Андреева Л. Торговое представительство: понятие и правовые формы осуществления // Российская юстиция. — 1994. — № 7. — С. 16.
6. Подзе С. Филиалы и представительства: делегирование полномочий: Оформление Положения о структурном подразделении // Бизнес. — 1999. — № 43, 25 окт. — С. 94.
7. Droste Killius Triebel. German Law Firm: Business Law Guide to Germany. — CCH Editions Limited, 1991. — P. 403.
8. Francis Lefebvre. French Business Law Guide. — CCH Editions Limited, 1999. — P. 17, 904.
9. Про оподаткування прибутку підприємств: Закон України від 28 грудня 1994 р. № 334/94-ВР (в редакції Закону України від 22 травня 1997 р. № 283/97-ВР) // Відомості Верховної Ради України. — 1997. — № 27. — Ст. 181.
10. О внешнеэкономической деятельности: Федеральный Закон РФ от 12.06.95 // СЗ РФ. — 1995. — № 7. — С. 30.
11. Archibald Andersen. Doing Business in Europe. — England: CCH. New Law, 2000. — P. 25, 491.

УДК 329(003.5)

*Л. М. Мандрика,
здобувач кафедри цивільно-правових дисциплін Національного
університету внутрішніх справ МВС України (Харків)*

ПІДСТАВА НАБУТТЯ ПРАВА ВЛАСНОСТІ ПОЛІТИЧНИХ ПАРТІЙ ПРИ ПРЯМОМУ ДЕРЖАВНОМУ ФІНАНСУВАННІ

В умовах подальшого становлення політичної системи, в Україні виникає все більша нагальність у введенні державного фінансування діяльності політичних партій. До того позитивний досвід передових країн Європи і світу свідчить про доцільність та ефективність введення такого механізму фінансування. Це надає партіям змогу залишатися осторонь від приватного і промислового капіталу, а значить, функціонувати з єдиною метою — відстоювати та реалізовувати політичні права та інтереси своїх членів і виборців, а не вузькокланові потреби обмеженого кола осіб.

В українському парламенті вже пройшов перше читання законопроект «Про державне фінансування політичних партій» [1], і є сподівання, що незабаром він буде прийнятий і введений в дію. При обговоренні законопроекту аргументи доцільності його прийняття зводились до наступного. Ініціатор прийняття цього закону, представник партії «Реформи і порядок» І. Гринів висловився про те, що державні кошти заблокують олігархічне фінансування політичних партій, що дасть їм змогу відігравати ключову роль у реалізації політичної реформи, оскільки вони не можуть бути виразниками вузьких інтересів фінансово-промислових груп і окремих регіонів, а повинні забезпечувати внутрішню

демократію та неможливість тіньового фінансуванні статутної, і вже не кажучи, парламентської діяльності [2]. За словами лідера виборчого блоку «Батьківщина» Юлії Тимошенко, партії, які не фінансуються бізнесом і не мають відношення до влади, знаходяться у глибокій фінансовій кризі, оскільки економічне становище людей настільки важке, що вони не можуть сплачувати членські внески для існування партії. За її ж переконанням, доки не буде вирішена проблема з частковим фінансуванням партій за рахунок державного бюджету, доти буде неможливим формування партій в повному розумінні цього слова, а не корпоративних, кишенькових чи провладних партій, у чому повністю з Ю. Тимошенко солідарний лідер Соціалістичної партії України О. Мороз [3].

До речі, у Російській Федерації державне фінансування політичних партій було введене ще з прийняттям 21 червня 2001 р. нового закону «Про політичні партії» [4], а інший стратегічний партнер України — Польща, також з 2001 р. успішно застосовує цю форму фінансування.

Слід сказати, що проблеми фінансування політичних партій напряму пов'язані із міжнародними процесами економічної та політичної Інтеграції держав, і вони не є лише суто українськими. Однією з країн західної Європи, у якій не запроваджене державне фінансування діяльності політичних партій є Великобританія. Проте політичні події у цій країні, яка являється «колискою» і зразком європейської демократії, наглядно переконують у необхідності якнайшвидшого впровадження в Україні саме цього виду фінансування. Детермінуючим фактором обговорення «за» і «проти» введення державного фінансування політичних партій Великобританії слугувала низка гучних скандалів, пов'язаних з великими приватними пожертвами партіям. Так, наприклад, відома американська енергетична компанія Enron внесла у бюджет Лейбористської партії 36 тис. фунтів стерлінгів (55 тис. дол. США), що фактично дало їй право прямого доступу до членів уряду. Інший, ще більш наглядний приклад — після того як індійський підприємець Лакшмі Мітал передав Лейбористській партії 125 тис. фунтів стерлінгів (190 тис. дол. США), прем'єр міністр Великобританії Тоні Блер допоміг йому у придбанні румунської державної сталеливарної корпорації Sidex, пообіцявши голові уряду Румунії допомогу у вступі до Європейського союзу [5].

Враховуючи рівень впливу промислового та банківського капіталу на владні структури України, і навпаки, виникає нагальна потреба у введенні державного фінансування діяльності політичних партій, а отже — у теоретичному обґрунтуванні цієї моделі фінансування і визначенні підстав виникнення права власності. Тут можливі два варіанти: запозичити і пристосувати уже одну з відомих теоретичних конструкцій, яка з успіхом використовується у тій чи іншій країні світу, чи, що значно важче, розробити нову, якісно відмінну модель, яка б повністю відображала та задовольняла потреби української виборчої системи.

Варто відзначити, що подібних наукових досліджень у роботах вчених-цивілістів як радянського періоду, так і періоду незалежності України не було, чому слугував ряд причин. За часів існування СРСР єдина і могутня КПРС являлася виключним монополістом партійної системи, і на її утримання, можна

сказати, працювала вся країна. Крім цього, дев'ятнадцять мільйонів її членів, внесок кожного з яких щомісяця складав більше 10 карбованців, формували величезні фінансові ресурси, завдяки чому КПРС мала змогу фінансувати не лише свою діяльність, але й комуністичний рух майже всіх країн світу.

Виходячи із значення та сили, яку займала ця організація в тогочасному суспільстві, було доволі небезпечно втручатися у діяльність «святая святих», а тим більше, проводити її об'єктивне наукове дослідження, що і відобразилося на повній відсутності вивчення партійної системи. У наш час теоретичне обґрунтування державного фінансування політичних партій тільки починається, що пов'язано з його попередньою відсутністю, і з актуалізацією його впровадження у сьогоднішніх умовах.

Перш ніж визначити юридичну підставу виникнення права власності, якою, безумовно, повинен бути юридичний факт, слід з'ясувати сам механізм прямого державного фінансування політичних партій.

По-перше, повинен бути нормативний акт, який би встановлював державне фінансування політичних партій та умови його реалізації. Це може бути як окремий ЗУ «Про державне фінансування діяльності політичних партій України», проект якого зараз знаходиться на розгляді у Верховній Раді, чи введений окремий розділ у вже чинний Закон «Про політичні партії в Україні» [6]. Цим нормативним актом встановлюється певний відсотковий рівень голосів виборців, подолання якого дає право політичній партії формувати парламентське представництво і отримувати кошти з держбюджету, а також механізм визначення грошової суми, яка підлягає виплаті політичній партії. По-друге, державне фінансування діяльності політичних партій повинне здійснюватися у відповідності з Законом України «Про державний бюджет України» на поточний рік, у графі витратної статті якого передбачалася б грошова сума на фінансування діяльності політичних партій, оскільки в випадку дефіциту державного бюджету, фінансування може і не встановлюватися, що автоматично позбавляє цих суб'єктів можливості на отримання коштів держави. Саме тому в якості перших двох необхідних умов отримання партією грошей від держави є наявність та юридична дія зазначених нормативних актів, якими власне і встановлюється державне фінансування політичних партій та умови його здійснення.

Окремо слід відзначити види умов для отримання політичними партіями державного фінансування та механізми визначення сум, які підлягають виплаті. Найбільш поширеною умовою для набуття у власність партією державних коштів є подолання нею на парламентських виборах законодавчо встановленого відсотка голосів виборців. Такий спосіб використовується у Австралії, Канаді, Швеції, Чехії, Мексиці, Туреччині. За іншим способом, який застосовується в Ізраїлі, Греції, Японії, кошти перераховуються лише за наявності у партії парламентського представництва, але, як правило, із застосуванням елементів попередньо вказаної умови. Визначення розміру сум, які підлягають сплаті партії, частіше за все відбувається шляхом множення кількості отриманих голосів виборців на встановлений грошовий еквівалент, або застосовуються диференційовані, більш складні способи визначення сум.

Наступною умовою є прийняття рішення Центральною виборчою комісією, яким оголошуються результати виборів і власне підтверджується право на отримання коштів, а також міститься вказівка фінансовому органу держави про виплату політичній партії грошових коштів. Проте для безпосереднього перерахування на рахунок партії коштів потрібен владно-розпорядчий акт органу-розпорядника бюджетних коштів, яким у відповідності з п. 36 ч. 1 ст. 2 Бюджетного кодексу України [7] є бюджетна установа в особі її керівника, уповноваженого на отримання бюджетних асигнувань, прийняття бюджетних зобов'язань і здійснення витрат з бюджету. Таким органом може бути Міністерство фінансів України, Державне казначейство України, або інший спеціально уповноважений орган. І, наприкінці, лише за наявності згоди самої партії на прийняття коштів можливе виникнення у неї права власності.

Таким чином можна переконатися, що для отримання політичною партією коштів необхідне здійснення ряду юридично значимих дій, кожна з яких будучи самостійною, перебуває у певній залежності від іншої і не може виникнути без настання попередньої. Такий «ланцюг» фактів прямо вказує, що у даному випадку має місце ніщо інше, як юридичний склад, під яким більшість правників розуміє «систему юридичних фактів, необхідних для настання певних юридичних наслідків» [8; 9; 10]. Його особливість полягає у тому, що юридично значимі наслідки наступають тільки тоді, коли є наявність всіх необхідних одиничних юридичних фактів, які входять до системи юридичного складу. Слід згадати й основну властивість юридичного складу, яка полягає в тому, що «каждый отдельный юридический факт, входя в юридический состав, т. е. определенную общность фактов, находит там и только там свое признание в качестве юридического... Отсутствие одного из элементов искомой совокупности приведет к омертвлению не только юридического состава в целом, но и отдельных его частей по отношению к данному составу» [11].

Встановивши, що юридичною підставою виникнення права власності політичних партій при їх державному фінансуванні є юридичний склад, слід визначитися з юридичними характеристиками одиничних юридичних фактів, які є його елементами. Проте перш ніж перейти до цього, варто відзначити про їх поділ за ознакою змісту на матеріальні (факти, які породжують правовідносини регуляторного характеру) та процесуальні (процедурні) (ті, що зумовлюють виникнення правовідносин, які визначають порядок реалізації правовідносин регуляторного характеру), оскільки такий дихотомічний поділ матиме важливе значення для правильного встановлення елементів юридичного складу.

В якості першої умови державного фінансування була названа наявність нормативних актів, які встановлюють державне фінансування політичних партій (ЗУ «Про політичні партії в Україні» і ЗУ «Про Державний бюджет України»). Загальні приватницькі засади виникнення цивільних прав та обов'язків визначені ЦК України [12], ч. 3 ст. 11 якого передбачає можливість виникнення цивільних прав та обов'язків безпосередньо з актів цивільного законодавства. В даному випадку юридичний факт оформлений у вигляді норм закону, який приймається на основі волевиявлення народних депутатів України. Та-

кого роду юридичним фактам характерні ознаки юридичних станів як правомірних юридичних фактів, які характеризуються тривалістю існування. Хоча такі юридичні факти в більшості випадків застосовуються для відображення стану суб'єкта в суспільстві і його відношення з іншими особами [13], за своєю природою в якості такого роду фактів можуть застосовуватися норми законів, що породжують правовідносини, в тому числі й на підставі рішення суду.

Другою необхідною умовою є отримання на виборах кількості голосів виборців, необхідної для подолання законодавчо встановленого відсоткового бар'єру. Особливість тут полягає у тому, що голос кожного з виборців спрямований на виникнення, зміну чи припинення певних правовідносин (в більшій мірі конституційно-правових), проте він в даному випадку не є окремим юридичним фактом, адже необхідна певна сукупність таких голосів. Лише гранична сукупність всіх голосів виборців матиме юридичне значення, і такі дії вважатимуться співнаправленими юридичними діями, для яких О. А. Красавчиков виділив наступні властивості: а) адресатом співнаправлених дій являються треті особи; б) співнаправлені дії хоча й в певній мірі мають внутрішню узгодженість, але тим не менше кожна з дій зберігає відносну самостійність [14]. Таким чином наступним елементом розглядуваного юридичного складу являтиметься юридичний факт у вигляді співнаправлених дій, у якому волевиявлення окремого виборця будучи явищем, що складає співнаправлену дію, визнаватиметься одним з елементів цього ж юридичного факту.

Два вищенаведених юридичних факти являються матеріальними, які зумовлюють виникнення інших — процесуальних юридичних фактів, якими являються рішення адміністративних органів.

Першим з них є рішення Центральної виборчої комісії про оголошення результатів виборів і призначення виплат з Державного бюджету тим політичним партіям, які отримали необхідну кількість голосів виборців, а другим юридичним фактом виступає розпорядчий акт органу-розпорядника коштів Державного бюджету. Даючи юридичну характеристику цих юридичних фактів, їх можна віднести до адміністративних актів як різновиду правомірних юридичних дій. У відповідності з ч. 4 ст. 11 ЦК України [15] адміністративні акти можуть бути підставами виникнення цивільних прав та обов'язків лише у випадках, встановлених актами цивільного законодавства. Такими актами є закони, що встановлюватимуть державне фінансування політичних партій. Визначаючи вид адміністративних актів, їх можна віднести до актів прямого впливу, так як вони є: а) самостійними юридичними фактами для вказаних правовідносин; б) входять до юридичного складу фактів, у взаємодії з якими призводять до настання певних юридичних наслідків (до виникнення права власності) [16]. Ці ж акти з точки зору їх впливу на рух цивільно-правових відносин являються актами оперативного управління, так як вони служать засобом організації і направлення цивільно-правових відносин і належним чином визначають їх суть та зміст.

Проте не слід забувати про необхідність ще одного юридичного факту, яким вважатиметься волевиявлення самої політичної партії на отримання коштів

з державного бюджету. Хоча згода на їх прийняття презюмується, можливі випадки відмови політичних партій з тих чи інших причин від коштів держави. Без такого волевиявлення, не дивлячись на наявність попередньо розглянутих юридичних фактів, право власності у політичній партії не виникне. Через це вважається за необхідне в якості одного з елементів розглядуваного юридичного складу визнати правочин, яким виступатиме волевиявлення політичної партії на набуття права власності, який одночасно являтиметься і одиничним юридичним фактом.

Таким чином волевиявлення політичної партії на прийняття коштів від держави вважатиметься останнім необхідним юридичним фактом для набуття права власності, і буде являти собою «...тот скачок, который переводит состав из одного состояния — фактического, в другое состояние — юридическое» [17], оскільки до тих пір, доки юридичний склад не завершений в повному обсязі та змісті, до тих пір і складаючі його елементи залишатимуться лише фактами. Юридичними ці факти стають лише тоді, коли кількісні зміни (накопичення) в складі завершені, і наступають зміни якісні.

Саме ці перелічені у вказаній послідовності юридичні факти разом складають юридичний склад, який являється юридичною підставою виникнення права власності політичних партій України, тому доцільно дати його юридичну характеристику.

Потрібно сказати, що у науці права відсутня солідарність щодо однакової кваліфікації юридичних складів. Найбільш поширеним і визнаним є їх поділ на прості та складні. Професор О. Ф. Скакун пропонує визнавати складними юридичними складами ті склади, елементами яких є одиничні юридичні факти, які мають різну галузеву приналежність [18], а професор Є. А. Суханов складними вважає такі юридичні склади, які породжують юридичні наслідки за умови, що юридичні факти, які входять в нього, виникають лише в певному порядку [19].

Проте незалежно від прихильності до тієї чи іншої класифікації юридичних складів, в будь-якому випадку даний склад вважатиметься складним, оскільки його складають юридичні факти різної галузевої приналежності (конституційно-, адміністративно-, цивільно-правові), а до того ті ж юридичні факти мають сувору визначену послідовність виникнення і настання.

Таким чином узагальнюючи все сказане можна прийти до висновку, що юридичною підставою для виникнення права власності політичних партій на майно при державному фінансуванні їхньої діяльності є складний юридичний склад як нерозривна система і єдність одиничних матеріальних і процесуальних юридичних фактів, які виникають у визначеній послідовності. Даний юридичний склад включає наступні елементи: а) цивільно-правова норма (норма закону), яка передбачає і встановлює умови державного фінансування політичних партій; б) цивільно-правова норма (норма закону), яка встановлює суму коштів для державного фінансування діяльності політичних партій; в) волевиявлення необхідної кількості виборців; г) рішення органу, який керує проведенням виборів; д) рішення органу, уповноваженого розпоряджатися коштами Державного бюджету; е) волевиявлення партії на прийняття коштів, які для

зумовлення виникнення права власності політичних партій повинні виникати у переліченій послідовності.

Література

1. Про державне фінансування політичних партій: Проект ЗУ // <http://www.rada.gov.ua/library/catalog/law>. станом на 10 липня 2003 р.
2. Стопограма виступу народного депутата України Ігоря Гришівца на пленарному засіданні Верховної Ради України 04.07.2003 р. // <http://www.rada.gov.ua/library/STENOGR/index.htm>
3. Стопограма виступу народного депутата України Ю. Тимошенко на пленарному засіданні Верховної Ради України 04.07.2003 р. // <http://www.rada.gov.ua/library/STENOGR/index.htm>
4. О политических партиях: Закон Российской Федерации, утв. 21.07.2001 г. // Собрание законодательства Российской Федерации. — 2001. — № 29. — С. 2950.
5. Кара-Мурза В. Спор о государственном финансировании партий: британский опыт // Правое дело. — 2003. — № 9 (27).
6. Про політичні партії в Україні: Закон України від 15.04.2001 р. № 2365-III // Відомості Верховної Ради України. — 2001. — № 23. — Ст. 118.
7. Бюджетний Кодекс України // Відомості Верховної Ради України. — 2001. — № 37-38.
8. Скакуп О. Ф. Теория государства и права / Уп-т внутр. дел. — Х.: Консум, 2000. — С. 403.
9. Гражданское право Украины: В 2 ч. Ч. 1 / Под ред. А. А. Пушкина, В. М. Самойленко; Уп-т внутр. дел. — Х.: Основа, 1996. — С. 205.
10. Цивільне право України: Підручник: У 2 кн. / Д. В. Боброва, О. В. Дзера, А. С. Довгерт та ін.; За ред. О. В. Дзери, Н. С. Кузнецової. — К.: Юрішком Інтер, 2000. — С. 175.
11. Красавчиков О. А. Юридические факты в современном гражданском праве. — М.: Госполитиздат, 1958. — С. 57.
12. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. № 435-IV // Голос України. — 2003. — № 45-46, 12 берез.; № 47-48, 13 берез.
13. Общая теория государства и права: Учебник / Под ред. В. В. Лазарева. — 2-е изд., перераб. и доп. — М.: Юристъ, 1996. — С. 193.
14. Красавчиков О. А. Вказ. праця. — С. 104.
15. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. № 435-IV // Голос України. — 2003. — № 45-46, 12 берез.; № 47-48, 13 берез.
16. Красавчиков О. А. Вказ. праця. — С. 125-126.
17. Там само. — С. 62.
18. Скакуп О. Ф. Вказ. праця. — С. 404.
19. Гражданское право: Учебник: В 2 т. / Отв. ред. Е. А. Суханов. — 2-е изд., перераб. и доп. — М.: БЕК, 1998. — Т. 1. — С. 328.

УДК 347.965.43

В. Л. Гранін,
здобувач ОНЮА, заступник голови Малиновського місцевого суду м. Одеси

ПОНЯТТЯ ТА НАСЛІДКИ НЕНАЛЕЖНОГО ПРЕДСТАВНИЦТВА

Проблема забезпечення належного виконання представником обов'язків, що покладаються на нього у правовідносинах представництва, має велике практичне значення, оскільки від цього в кінцевому підсумку залежить досягнення мети, заради якої, власне, і був встановлений даний інститут.

До розгляду цієї проблеми тією чи іншою мірою у різні часи зверталися окремі вітчизняні та зарубіжні правознавці.